

Statistika teigia, kad šalys, kurios investuoja į mokslo tyrimus, gyvena daug geriau už tas, kurios į mokslą neinvestuoja. Kad pritrauktų ne tik savo emigravusius mokslininkus, bet apskritai geriausius protus, tokios daug pasiekusios ir toliau greitai augančios šalys, kaip Airija ir Suomija, labai daug investuoja į mokslą, skatina mokslininkus apsistoti šiose šalyse. Suomijoje jau apie 15 proc. mokslininkų yra užsieniečiai. Tačiau tai tik labai nežymi visų šalies gyventojų dalis. Negalima vienareikšmiškai pasakyti, kad būtent dėl mokslininkų šios šalys gerai gyvena, bet aišku, kad tai yra vienas svarbiausių veiksnių.

Daumantas MATULIS

Daumantas Matulis 1993 m. baigė Vilniaus universitete biochemijos specialybę, vėliau 1994–2001 m. studijavo Minesotos universiteto (JAV) doktorantūroje bei dirbo podaktariniu stažuotoju, 2001–2005 dirbo vaistų kūrimo laboratorijoje Johnson&Johnson (JAV). Nuo 2005 m. yra Biotechnologijos instituto Biotermodinamikos ir vaistų tyrimo laboratorijos vedėjas. Kartu su daugiau kaip 50 užsienyje dirbančių lietuvių mokslininkų aktyviai dalyvauja Užsienio lietuvių mokslo forumo (ULMF) veikloje. Daugelis šių minčių gimė forumo diskusijose ir tikriausiai atspindi daugumos dalyvių nuomonę.

Protų praradimas ir pritraukimas

Nepriklausomybės metais iš Lietuvos išvyko daug studentų ir jau patyrusių specialistų. Dauguma jų sėkmingai įsikūrė ir tikriausiai negrįš. Kai kurie grįžti norėtų, bet, pasirodo, grįžti namo yra daug sudėtingiau negu išvažiuoti. Nėra sąlygų realizuoti savo patirtį. Nors galbūt ir nėra taip blogai, kaip kartais atrodo iš toli.

Lietuvoje kol kas nesuprasta, kas atneša didžiausią ekonominę naudą šaliai. Pavyzdžiui, kai per televiziją reklamuojama, kokią didžiausią naudą davė ES struktūriniai fondai, apie mokslą neužsimenama. Dažniausiai rodomi suremontuoti keliai. Tačiau juk būtent gerai finansuojamas ir administruojamas mokslas galėtų padaryti dideles permainas Lietuvoje. Tada ir keliams tiesti pinigų būtų pakankamai. Esamos situacijos liūdnumą gerai parodo tai, kad net ir naujajame programavimo etape (2007–2013 m.) iš visų ES SF pinigų mokslui skyrėme tik apie 10 procentų. Didžioji jų dalis taip pat nueis sienoms ir plytoms. Tačiau svarbiausia šių pinigų paskirtis juk buvo priartinti Lietuvą prie Europos, o ne „pravalgyti“. Šie pinigai, jei bus pravalgomi, mūsų pajamas padidins tik dešimčia procentų, o investuoti į ateitį jie galėtų padaryti Lietuvą daug konkurencingesnę.

Bendras dėmesys ir investuotų pinigų kiekis daugiausia nulems, kur bus Lietuva ir jos mokslas po dešimtmečio. Kartu reikia neatidėliotinai spręsti ir daugelį

su mokslo administravimu susijusių problemų, kurios taip pat prisideda prie nepakankamai teigiamo visuomenės požiūrio į mokslininkus. Taigi kokios pagrindinės kliūtys šiuo metu išvykusiems mokslininkams grįžti į Lietuvą, ko jie čia nerąs, prie ko yra pripratę Vakaruose? Ko reiktų, kad pritrauktume vieną kitą geriausią Anglijos ar Vokietijos mokslininką vykdyti tyrimus Lietuvoje?

Finansavimo reforma

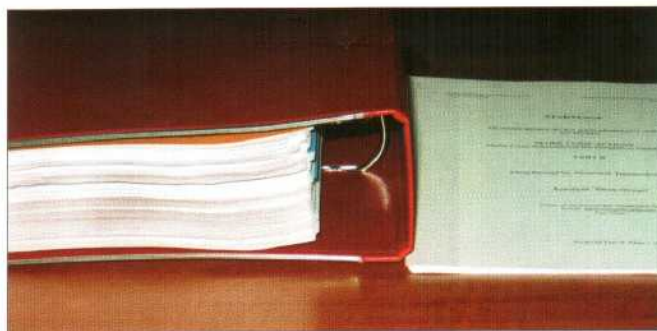
Šiuo metu visos mokslo ir švietimo įstaigos, t.y. universitetai ir institutai, yra finansuojami iš biudžeto pagal istoriškai nusistovėjusią proporciją – po lygiai visiems nepriklausomai nuo rezultatų. Nedidelė dalis finansavimo skirstoma atsižvelgiant į mokslo laimėjimus, t.y. keleto praėjusių metų rezultatus. Tačiau ir čia kriterijai yra vienodi visiems, ir humanitariniams, ir tiksliesiems mokslams, ir visi yra nepatenkinti. Tai yra įprastas socialistinis modelis, taip ir nepakeistas per 16 nepriklausomybės metų. Tik maža dalis ateina iš konkurso būdu gautų tarptautinių projektų. Ir jau visai nedidelė dalis patenka iš Lietuvos šaltinių konkursinių projektų.

Tuo tarpu Vakarų šalyse yra įprastas konkursinis fundamentinių mokslų finansavimo modelis. Tos valstybės jau seniai suprato, kad tyrimai yra brangūs, kad reikia pasvarstyti, kuriuos tyrimus verta remti, ir kad geriausiai tai gali įvertinti tik patys mokslininkai. Pavyzdžiui, tik istorikai gali pasakyti, kokie istorijos

Mokslininko

tyrimai, archeologiniai kasinėjimai ir kt. yra remtini. Taip pat tik biofizikai, o ne, pvz., chemikai ar ministerijų pareigūnai turėtų tarti lemiamą žodį, kokie biofizikos tyrimai yra perspektyvūs. Tačiau kiek pinigų turėtų gauti istorikai, o kiek – biofizikai, jau priklauso nuo politikų, visuomenės. Politikų ir ministerijų uždavinys skirstant biudžetą gana sudėtingas, ypač jei nėra aiškios strategijos ir nusistovėjusių sėkmingų taisyklių. Todėl taip ir yra, kaip šiandien Lietuvoje – visiems maždaug po lygiai. Jokios reikšmingos konkurencijos ir iniciatyvos.

Politikų ir Švietimo ir mokslo ministerijos uždavinys – nustatyti paskirstymo proporcijas, kurias geriausia tiesiog nusižiūrėti nuo sėkmingai besivystančių šalių. Taip pat, apskaičiavus, kokią keleto išsivysčiusių valstybių dalį sudaro Lietuvos biudžetas bei BVP, apskaičiuoti, kiek pinigų reiktų skirti mokslo plėtrai per metus. Mano apytiksliai apskaičiavimu yra galimybių skirti apie 800 mln. Lt per metus. Iš jų bent pusę reiktų paskirstyti konkursiniu būdu. Deja, iš patirties su viešųjų pirkimų tarnyba, struktūrinių fondų skirstymu ir Valstybiniu mokslo ir studijų fondu matome, kad pati konkurso sąvoka Lietuvoje nesuprasta. Konkursai labai biurokratizuoti ir reikalaujami, kur jų visai nereikia. O kur jie būtina turėtų būti skaidri



Palyginkime paraišką ES struktūriniam fondams mokslui projektams gauti (daugiau nei 400 p.) su mano paraiška Marie Curie reintegracijos Lietuvoje grantui gauti (20 p.).

Daumanto MATULIO nuotr.

Mūsų laboratorijos ataskaita Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui (123 p.) palyginti su mano ataskaita Europos Komisijai už Marie Curie reintegracijos grantą (20 p.) bei JAV profesoriatą (4 p.). Projektai truko dvejus metus (JAV profesoriatas – 4 metus, bet ši ataskaita tarpinė). Ataskaitos – tai iššvaistytas laikas. Daug prasmingiau būtų buvę tą laiką skirti naujems mokslo straipsniams rašyti



rūs, kaip tik yra apeinami, nepaisant sudėtingų biurokratinių procedūrų.

Antras svarbus reikalavimas – būtina vykdyti tarptautinį tikslųjų mokslų tyrimo paraiškų vertinimą. Tai, ko gero, yra nepriimtina humanitariniams mokslams, tačiau gamtos mokslai visur vienodi ir tik tarptautinė ekspertizė tai gali parodyti. Lietuvoje reikia vertinti kolegų pasiūlymus, to-

Administravimo reforma

Lietuviškojoje mokslo populiariojoje literatūroje vis minima – habilituotas daktaras, akademikas. Taip jau yra, kad Lietuvoje svarbiausia kopti hierarchijos kopėčiomis. Tai garantuoja didesnį atlyginimą, pagarbą. Susidaro uždarytų klanų grupuotės, kurios stengiasi proteguoti

tu tyrimams, sužinojau, kad šie pinigai bus tvarkomi pagal bendrąsias Lietuvos biudžetinių pinigų tvarkymo taisykles, kad dėl kiekvienos perkamos smulkmenos reikalingas instituto direktoriaus parašas. Supratau, kad administravimo sistema niekuo nepasikeitė. Vakaruose taip pat pinigai prižiūrimi labai griežtai, mokslininku pasitikima, bet ir tikrinama. Kuo didesnė numatoma išleisti pinigų suma, tuo aukštesnes pereigas einantis asmuo priima sprendimą. Direktoriui yra ką veikti ir be smulkių sąskaitų tikrinimo ir pasirašinėjimo. Tą gali atlikti ir buhalterijoje.

Taigi ir išplaukia, jog vienas svarbiausių mūsų tikslų yra pasiekti, kad tarptautinių grantų pinigams nebūtų taikomos biudžeto taisyklės, o būtų vadovaujama efektyvaus Vakarų šalių administ-

pastebėjimai po dvejų metų darbo Lietuvoje

savus, o ne remti naujus, iniciatyvius ir reformatoriškus žmones bei projektus. ULMF jau išdėstė savo poziciją ir paaiškino, kodėl yra prieš habilituoto daktaro laipsnio palikimą, tuo labiau prieš jo įtvirtinimą Lietuvoje.



Džojos Gurdos BARYSAITĖS nuotr.

Keletas užsienio lietuvių mokslo forumo narių per 2005 metų Kalėdinį susitikimą su Lietuvos Prezidentu Valdu Adamkumi. Iš kairės: Daurmantas Matulis (Biotechnologijos institutas, Johnson&Johnson, JAV), Dalius Misiūnas (UAB „Sweco“ BKG, Lunds Universitet, Švedija), Vilius Benetis (Technical University of Denmark, Danija), Saulius Serva (AB „Fermentas“, University of Kentucky, JAV), Rūta Aldonytė (University of Florida, JAV), Prezidentas Valdas Adamkus, Darius Čeburnis (University of Ireland, Airija), Šarūnas Petronis (Technical University of Denmark, Danija), Visvaldas Kairys (Universidade de Madeira, Portugalija), Ramūnas Valiokas (Fizikos institutas, Linköpings Universitet, Švedija)

dėl atsiranda daug neobjektyvumo. Kiekvienam jo tyrimų sritis atrodo svarbiausia.

Lietuvos ekspertai galėtų taip pat nepriklausomai vertinti paraiškas, kai būtina atsižvelgti į Lietuvos realijas, ko nepadarė užsienietis. Ypač tai pasakytina apie humanitarinius ir socialinius mokslus. Svarbu, kad būtų remiami grynai lietuviškos tematikos tyrimai, tokie kaip lituanistika, pasipriešinimo okupacijoms judėjimų istorija, o ne vien bendraeuropinės tyrimų tendencijos, kurioms galima gauti pinigų ir iš europinių projektų.

Antra vertus, keistai atrodo ir garbaus amžiaus „docentas“. Kyla klausimas, ar jis toks nevykęs, kad per visą karjerą negavo profesoriaus vardo, kai Vakaruose jį gauna praktiškai kiekvienas, vykdamas nepriklausomą tyrimų programą? Tik įsigilinęs į daugybę beprasmiškų reikalavimų ir laiką gaišinančių procedūrų profesoriaus vardui gauti, supranti, kad tas „docentas“ gali būti daug labiau patyręs už vakarietišką profesorį.

Kai grįžau iš JAV su Marie Curie gran-

ravimo principais. Pavyzdžiui, su direktoriumi reikėtų derinti tik stambių pirkimų sąskaitas. Pinigus, likusius metų gale, turėtų būti galima išleisti kada tikrai reikia, o ne iššvaistyti, kaip dabar įprasta metų pabaigoje – premijoms, išankstinėms nepristatytų prekių sąskaitoms apmokėti ir t.t. Švedijoje, beje, tokių problemų tyrinėtojiui neiškykla, todėl nereikėtų čia kaltinti Europos Sąjungos.

Nukelta į 12 p.

Mokslininko pastebėjimai 1 metų darbo Lietuvoje

Viena didžiausių problemų, stabdančių mokslo pažangą, yra viešųjų pirkimų sistema. Štai Chemijos fakulteto mokslininkai net išplatino peticiją, kuria išreiškė neigiamą požiūrį į nusistovėjusią tvarką. Procedūros yra apgalvotos tik tokiems atvejams, kai tikrai yra daug siūlytojų, pavyzdžiui, statybose. Tokios procedūros visai netinkamos perkant mokslo prietaisus ar paslaugas. Paplito praktika skelbti butaforinius konkursus, kai ir pirkėjas, ir pardavėjas seniai žinomi. Prirašoma daugybė dokumentų, įvykdomi visi reikalavimai, ir lieka tas pats rezultatas. Mokslininkui lieka tik dvi alternatyvos – vykdyti reikalavimus ir visai sustabdyti tyrimus arba pažeisti reikalavimus ir judėti pirmyn. Trečia alternatyva būtų – gerai pagalvoti Finansų ministerijoje, pasitarti su mokslininkais, kurie reikalavimai yra būtini, o ką reikia nedelsiant keisti.

Teko būti ekspertu skirstant ES struktūrinius fondus mokslo projektams. Paraiškos buvo didžiulės, vidutiniškai po 400 puslapių (žr. nuotrauką). Jos atitiko visas Finansų ministerijos sukurtas taisykles ir reikalavimus, kurių dauguma, deja, buvo absurdiški. Į kritiką mums buvo atsakyta, kad visi reikalavimai sukurti norint išvengti vagysčių. Deja, vyksta kaip tik atvirkščiai. Tokiose paraiškose nesunkiai galima „prastumti“ daug nesąmonių, nes fiziškai jų perskaityti ir į viską įsigilinti neįmanoma. Be to, tokią paraišką gali parašyti tik vien tam atsidėjusi organizacija. Mokslininkas tiesiog nepajėgus to padaryti.

Vakarų šalyse mokslininkai taip pat būtų linkę smulkiai aprašyti savo projektą, kad nukonkuruotų kitus panašius projektus. Kad to neįvyktų, yra numatyti puslapių limitai. Tai padeda tiek rašančiajam, tiek ir vertinančiajam. Tada mokslininkas gali susikoncentruoti ne į įvairias pažymas apie neįsiskolinimą, bet į mokslinę idėją. Geriausios paraiškos, kurios telpa į 4–8 puslapius.

Struktūrinių fondų skirstymas įžymus tuo, kad darbus reikia atlikti šiandien, o už juos bus sumokėta po pusmečio, jeigu įvykdys daugybę reikalavimų. Bijoma vagysčių ir norima viską garantuoti. Tačiau pasiekėme tik negirdėtą lėšų naudojimo neefektyvumą, o vagystėms vis tiek kelio neužkirtome. Jeigu jau nusprendžiame, kad kažkuris tyrimų projektas yra perspektyvus, tai ir pasitikėkime mokslininku, leiskime tvarkyti pirkimų reikalus pačiam. Pasitikėjimas ugdo atsakomybę. Joks mokslininkas nerizikuos savo ateities karjera. Anksčiau ar vėliau sukčiavi-

mas išaiškėja. Be to, mokslininkas net neturėtų galimybių sukčiauti – jis juk pinigų niekada nemato. Juos tvarko buhalterija, kuri viską suskaičiuoja ir kontroliuoja. Biurokratai reikalauja paraiškose numatyti visas smulkias pirkimo detales. Vėliau paaiškėja, kad tyrinėjant gaunami kiti rezultatai, reikia jau kitų reagentų, o gal prietaisai atpigo. Tačiau vis tiek esi priverstas švaistyti pinigus, nes nesugebėjai to numatyti. Labai norisi tikėti, kad taisyklės bus pakeistos ir suteikta laisvė vykdyti tyrimus, kaip tai daro išsivystęs pasaulis.

Panašiai yra ir su PVM mokesčiu. Draudžiama jį mokėti iš Europos Sąjungos projektų. Tačiau kai perki už tuos pinigus bet kokią prekę, jau turi mokėti PVM. Skirtumui (18 proc.) padengti pinigai imami iš bendrųjų instituto lėšų. Išėina taip, kad kuo produktyvesnis mokslininkas, tuo daugiau jis stumia institutą į skolą. Vėliau Švietimo ir mokslo ministerija „padengia“ šį skirtumą. Bet juk būtų daug paprasčiau jo tiesiog išvengti. Kodėl profesorius Bostone gali turėti kortelę ir su ja nusipirkti daugybę prekių nemokėdamas mokesčio, o mes net PVM skirtumo negalime išspręsti?

Stengiantis reformuoti vis labiau atsiliekantį Lietuvos mokslą, buvo įvesti kvalifikaciniai reikalavimai mokslininkams. Tikriausiai tikėtasi tokiu būdu atsijoti prasčiausiai dirbančius. Bet mūsų mokslininkai prisitaikė, ėmė rašyti daugiau mokslinių straipsnių, tačiau prastesnių. Tai labai ryškiai pasimatė, kai Lietuvos moksliniai straipsniai atsiliko nuo visų kaimynų pagal vidutinį cituojamumą. Lietuva vienintelė, kurioje cituojamumas nepakilo per pastaruosius maždaug penkerius metus. Todėl siūlau kvalifikacinių reikalavimų atsisakyti, o pereiti prie skaidrių įdarbinimo konkursų. Pasaulyje juk iš pradžių įvykdai reikalavimus ir tik tada tampa, pavyzdžiui, profesoriumi asistentu. Reikalavimai labai skiriasi įvairiose įstai-gose. Atrinkimo metu vyksta labai skaidrus ir ilgas konkursas. Vėliau, užėmus poziciją, jau svarbu efektyviai dirbti, o ne vykdyti minimalius reikalavimus.

Atlyginimų reforma

Lietuvos mokslo pasaulyje ES struktūriniai fondai įnešė daug sumaišties ir neteisybės atlyginimų srityje. Rašydami projektus kai kurie mokslininkai susižėrė solidžius, bet tikriausiai nepelnytus atlyginimus. Antra vertus, tai padėjo visai biudžeto skirstymo sistemai praskaidrėti. Atsivėrė daug taisytinių ydų skirstant jau

įprastus biudžetinius atlyginimus. Šiuo metu gali reikalauti papildomo atlygio už kiekvieną projektą. Pradedama jų vaikytis, projektus rašyti paviršutiniškai. Neseniai spaudoje buvo pavišinta ir kilo skandalas, kad universitetų vadovybė iš biudžeto gauna neįtikėtinai didelį atlyginimą, nors realiai projektus vykdo kiti. Pasipiktinome, tačiau, antra vertus, juk nesame apsisprendę, kiek kartų jos atlyginimas galėtų būti didesnis už „eilinių“ profesorių. Tokių proporcijų ribos turėtų būti viešai žinomos, plačiai aptariamoms.

Štai atlyginimų pavyzdys iš „Chemical and Engineering News, 2005, August 1“ numerio. JAV chemikų metiniai bruto atlyginimai buvo (JAV doleriais): bakalaurų 63 000, magistrų 74 000, mokslo daktarų 93 000. Vidutinis JAV chemikas uždirbo: pramonėje 90 000, universitetuose 64 000, vyriausybės tyrimo organizacijose 85 000. Chemijos profesorių atlyginimai universitetuose su chemijos doktorantūra buvo: profesoriaus 130 000, asocijuoto profesoriaus 80 000, profesoriaus asistento 70 000, instruktoriaus 52 500. Taigi, perskaičius litais, per mėnesį „ant popieriaus“ mažiausias iš minėtų atlyginimas būtų apie 12 000, o didžiausias apie 29 000. Kaip matome, skirtumas tarp labai patyrusių ir mažiau patyrusių nuolatinį darbą gavusių tyrėjų nesiekia trijų kartų. Pradedantieji, tiesa, uždirba gerokai mažiau – doktorantai apie 15–20 tūkst., o podaktariniai stažuotojai apie 25–50 tūkst. JAV dolerių.

Metų gale pramonės įmonėse kartais sumokami „bonusai“ – iki 7 proc. metinio uždarbio. Tačiau jokių galimybių prisidurti iš įvairiausių projektų nėra. Doktorantai, podaktariniai stažuotojai atlyginimus gauna beveik tik iš projektų (grantų). Pasibaigus projektų pinigams jie priversti keisti laboratorijas ar universitetus. Atrodytų, kad visa atsakomybė už doktoranto atlyginimo dydį tenka laboratorijos vadovui. Tačiau taip nėra, yra griežtos ir aiškios taisyklės, nustatytos atlyginimų ribos, kurias galima tik nežymiai pastūmėti priklausomai nuo darbo patirties.

Tuo tarpu pas mus taisyklės leidžia atlyginimus didinti iki 4 kartų, jei laboratorija turi tarptautinių grantų. Mokslo ir

studijų fondo grantai leidžia iki 50 proc. skirti atlyginimams. Realiai tokie priedai nebūna labai dideli. Tačiau jų paskirstymas priklauso tik nuo vedėjo. Taip iškreipiamas pats grantų gavimo tikslas ir diskredituojama konkursinė grantinė finansavimo sistema. Tik nusistovėjus teisingai ir konkurencingai atlyginimų sistemai bus pasiektas ir socialinis teisingumas, ir išlaikoma konkurencija tokioms pareigoms užimti. Turėtume ir Lietuvoje to siekti.

Institūtų reforma

Daug kalbama apie valstybinių mokslo institūtų ateitį. Vieni siūlo juos visai uždaryti, kiti – išsaugoti nieko nereformuojant. Manau, tikrai šaunu, jog institutai buvo išsaugoti, nebuvo uždaryti, kad fundamentalūs tyrimai Lietuvoje vyksta, kad yra atradimų ir vilties, jog kai kurie jų atneš ir ekonominės naudos. Tačiau aišku ir tai, kad kai kurie institutai vykdo tyrimus, kurių tematika labai pasenusi ir neaktuali.

Padirbėjus Biotechnologijos institute tapo aišku, kad esant dabartinei finansavimo-administravimo sistemai institutus sujungti būtų pražūtinga. Dėl gremėdiško biurokratinio aparato taptų neįmanoma juose vykdyti tyrimo projektus. Dažnas mokslininkas jau dabar daugiau laiko skiria projektų administravimui, o ne tyrimo darbui. Jei, pavyzdžiui, prijungtume Biotechnologijos institutą prie Vilniaus universiteto, tai dėl smulkesnių pirkimų tektų organizuoti konkursus, kurių dabar dar nereikia, nes organizacija neviršija 75 tūkst. Lt per metus limito pirkimui be konkurso.

Tinkamiausias būdas institutams reformuoti, mano nuomone, būtų per konkursinį finansavimą. Konkurencingos tyrėjų grupės pritrauktų finansavimą, o ne konkurencingos tarptautinių požiūrių grupės jo nepritrauktų. Vis dėlto ir tokios grupės būtų remiamos įprastiniu skirstymo būdu, joms tiesiog kurį laiką būtų sudarytos galimybės pasitempti. Pamažu atsirinktų konkurencingi ir nekonkurencingi institutai ar padaliniai. Svarbiausia garantuoti skaidrią tarptautinę siūlomų projektų ekspertizę.

Naujai gimstančių įmonių („spinofų“) remimo sistema

Daug diskutuojama, ar remti Lietuvoje fundamentaliuosius tyrimus. Gal remti tik greitai duodančius komercinės naudos? Pasaulyje juntamos tendencijos vis labiau remti taikomuosius tyrimus. Tačiau fundamentaliems skiriama irgi labai

daug dėmesio. Fundamentaliųjų tyrimų (kurie, kaip numatoma, neduos komercinės naudos per penkmetį-dešimtmetį) nauda yra keleriopa. Pirma, juos vykdydami mokosi ir tobulėja studentai, doktorantai. Antra, tik tokie tyrimai leidžia atsirasti drastiškai naujoms komercinėms idėjoms gamtos-biomedicinos moksluose. Jei fundamentaliųjų mokslų nerems valstybė, tai prarasime patirtį ir netgi galimybę būti konkurencingi ateityje.

Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje yra ypač mažas patentų skaičius. Pagal patentų skaičių milijonui gyventojų nuo Europos atsiliekame daugiau nei šimtą kartų. To priežastys yra dvejopos. Pirma, neskatinti patentų registravimo finansinė sistema, kuri prilygina patentą moksliniam straipsniui, antra, finansų trūkumas – patentų palaikymas labai brangiai kainuoja.

Svarbu, kad institutuose būtų remiamos grupės, kurios brandina idėjas tapti komercinėmis kompanijomis. Tokiomis tapusios turėtų kurį laiką būti remiamos konkursine tvarka. Šiuo metu mokslo ir studijų fondui net negalima rašyti paraiškos, jei esi privati pelno siekianti organizacija. Kol tokios iniciatyvos bus baudžiamos, nebus „spinofų“ – naujų iš institūtų gimstančių kompanijų, kuriomis galėtume pasiremti ateities Lietuvos ekonomikoje.

Universitetų reforma

Turime didžiausią pasaulyje studentų skaičių (milijonui gyventojų). Tai, ko gero, nebūtų blogai. Bet yra labai daug studentų, kurie tiesiog siekia popieriaus, kuris garantuotų geresnę vietą visuomenėje. Todėl taip ir toleruojamas diplomo pirkimas, o ne atidus žvilgsnis į gautas studijų žinias bei jų kokybę, konkurencingumą pasaulyje.

Rektorių konferencija aktyviai remia tikrą universitetų autonomiją, kaip tai yra Vakaruose. Mes tai palaikytume su sąlyga, kad būtų garantuotas visiškas skaidrumas. O jo labai trūksta daugelyje esminių universiteto veiklos etapų – primant dėstytojus bei nustatant jų atlyginimus. Kiek jaunų dėstytojų priėmė Vilniaus universitetas per pastarąjį dešimtmetį? Priėmimo konkursų iš viso nebuvo. Priimama pagal nerašytas taisykles, o konkursai vėliau rengiami tik akims dumti. Jei jau tikrai randamas tinkamas kandidatas, konkursas rengti neverta. Tačiau jeigu būtų mokami konkurencingi atlyginimai ir norinčiųjų būtų daug, reikėtų rengti visiškai skaidrius konkursus, kurie truktų maždaug metus.

Mano atlyginimas už paskaitų dėstymą antrakursiams magistrantams Vilniaus universitete antraeilėse pareigose yra apie 300 litų per mėnesį. Dėstau tris

akademinės valandas per savaitę, rengtis reikia bent dieną per savaitę. Nesu nei profesorius, nei, kaip išaiškėjo po kuriozo, netgi docentas, tik einantis docento pareigas. Manau, kad nelabai kuo turiu pasigirti savo lietuviams draugams, tapusiems profesoriais įvairiuose JAV ir pasaulio universitetuose. Sunku būna net apibūdinti savo pareigas. Kai pasakau – „laboratorijos vedėjas“, tai supranta kaip „profesorius“, bet taip pasivadindamas labai papiktinčiau kolegas Lietuvoje, kurie to siekė dar 20 metų.

Išgirdę apie kone šimtatūkstantinius universitetų vadovybės atlyginimus ir sudėtingą pradedančiųjų padėtį, tikrai nepalaikome didesnės universitetų autonomijos. Tačiau žinome ir tai, kad jie galėtų geriausiai plėtotis skaidrioje ir konkurencingoje, tačiau autonomiškoje sistemoje.

Mokslo slėniai

Pastaruoju metu daug diskutuojama apie investicijas į mokslo infrastruktūrą. Per 2007–2013 m. mokslui nubyrės apie 10 proc. struktūrinių fondų dalis. Dar bus pridėta iš investicinių Vyriausybės programų. Panašu, kad didesnė visų šių mokslo pinigų dalis nukeliaus plytoms ir sienoms.

Aišku, prastose patalpose rimto mokslo nepadarysi. Statyti tikrai reikia. Prisiminkime, kad pastačius Biochemijos institutą Lietuvoje gimė visai nauja mokslo šaka – biochemija. Vėliau įkurta Biochemijos katedra Vilniaus universitete. Dar vėliau Biotechnologijos instituto pagrindu gimė pora šaunių biotechnologijos kompanijų – „Fermentas“ ir „Sicor Biotech“.

Bet kai pradėdame svarstyti konkrečiai, išaiškėja, kad visų nuomonės skiriasi, ir trypčiojame vietoje neapsisprendami. Norinčiųjų statyti daug, visur trūksta patalpų, bet realūs konkursai nevyksta. Skaidrumo skirstant pinigus irgi nėra. Atrodo, jog kristalizuojasi tokios idėjos – statyti Saulėtekyje, Visoriuose ir Kaune. Smulčiau skirstyti pinigus mažesniems miestams, ko gero, šiame pradiname etape netikslinga, bet paremti bent vieną Kauno projektą irgi būtina. Šį apsisprendimą statyti trijose vietose palaikau, bet dar nematau konkretaus sprendimo, kas kur bus statoma.

Praėjusį dešimtmetį Lenkija irgi susidūrė su problema, kaip reformuoti savo mokslų akademijos institutus. Buvo nuspręsta steigti naują institutą. Geriausi Lenkijos ląstelės biologijos profesoriai konkuravo dėl galimybės šiame tarptautiniame ląstelės biologijos institute įkurti laboratorijas. Užtat jame jie gauna europinius atlyginimus, puikius grantus,

nusipirko geriausias priemais ir atlieka pasaulinio lygio tyrimus.

Sekti jų pavyzdžiu ir statyti visiškai naują institutą būtų viena galimybė Lietuvai. Jau siūlytas ir pavadinimas – Lietuvos technologijų institutas. Kita galimybė – perkelti geriausiai dirbančius institutus ir Vilniaus universiteto kai kuriuos fakultetus į naujai pastatytas patalpas jų nereformuojant. Kaune yra panašus pasirinkimas – statyti technopolį naujoje vietoje ar plėsti esamas patalpas šalia jau esančių KTU pastatų.

Mūsų nuomone, atsižvelgiant į realią

situaciją, verta paremti kelis šiuos projektus. Pirma, Visoriuose įkurti naują biomedicininį mokslų institutą. Antra, Visoriuose statyti pastatus geriausiems institutams. Trečia, Saulėtekyje statyti pastatus Vilniaus universiteto Gamtos ir tikslųjų mokslų fakultetams. Ketvirta, paremti Kauno technopolį ir galbūt iš dalies KTU atsinaujinimo projektus.

Tokiu būdu būtų išsaugomos ir iš dalies atnaujinamos geriausios institucijos ir kartu gimtų nauji konkurencingiausi dariniai – plynoje vietoje statomi Biomedicinos institutas (Varšuvos tarptautinio ląs-

telės biologijos instituto administravir bei finansavimo pavyzdžiu) bei Kau technopolis.

Truputis kasdienybės

Grįždamas į Lietuvą jau buvau su rėš dėl darbo Biotechnologijos institu. Tačiau atvažiavęs sužinojau, kad yra v na kliūtis – medicininis patikrinimas. F aiškėjo, jei būčiau kažkuo nesveikas, tokio darbo negaučiau, o su JAV ryšiai į irgi nutraukti. Pati medicininio patikrinir idėja gal ir nėra bloga, tačiau jo reikala mai yra nesuprantami kultūringose ša

se. Dėl ligų neturi teisės tavęs nei nepriimti, nei atleisti iš darbo. Todėl JAV visi patikrinimai vykdavo labai konfidencialiai ir tik savanoriškai. Apie kandidato į darbo vietą sveikatą ir tinkamumą pareigoms atlikti sprendžiama pokalbio metu, o ne priverstiniai mediciniškai patikrinime. Tikimės, kad ir Lietuvoje taip bus.

Taip pat labai nustebino muitinės darbo neefektyvumas. Jei laboratorija gaus brangius greitai gendančius reagentus paštu iš JAV, tai jie daugiau laiko praleidžia Lietuvos muitinėje tvarkant biurokratinis dokumentus, negu pakeliui iš

JAV. Reikalaujama iš pradžių sutvarkyti popierizmą ir tik tada gali atsiimti reagentą. Dėl to turėjome didelių nuostolių.

Vietoj išvadų

Nepaisant daugybės bėdų, reikėtų pabrėžti, kad sąlygos vykdyti mokslo tyrimus Lietuvoje nuolat gerėja. Esame iš klausomi daugelio valstybinių organizacijų. Susidomėjimas šiomis problemomis ir visuomenės palaikymas yra didelis. Svarbu, kad mes, mokslininkai, aktyviai prisidėtume prie jų sprendimo būdų paieškos. Šiuo metu tiesiog kopijuojame Va-

karų modelius ir taikome juos Lietuvoje, nes išradinėti dviračio neverta. Neabejojau, kad Europą pasivysime per porą dešimtmečių. Po truputį jau galime galvoti, kaip eisime toliau.

Kartu nuoširdžiai dėkoju Biotechnologijos instituto vadovybei ir darbuotojams. Čia dirbdamas jaučiu ir didelę sveiką konkurenciją, nes darbai tikrai aukšto lygio, ir kooperaciją, kurios dar dažnai Lietuvoje trūksta. Įdomu, kad 17 mūsų instituto darbuotojų yra daugiau kaip trejus metus praleidę užsieniuose ir grįžo dirbti į Lietuvą.